

time. Through their prism, they tried to create heroic ideals to be followed by contemporaries and look for recipes for the challenges of the twentieth century in the past. The study of images and stereotypes in the depiction of the events of Khmelnychchyna has significant prospects for the analysis and overcoming of various historical myths that often weigh on the relations between the Polish and Ukrainian peoples.

Key words: *The Battle of Berestechko, Khmelnytsky, Cossacks, Tatars, The Polish–Lithuanian Commonwealth.*

Одержано редакцією 10.04.2020
Прийнято до публікації 19.05.2020

УДК 94(477)«1921»(045)
DOI: 10.31651/2076-5908-2020-1-58-66

СТОПЧАК Микола Володимирович
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри права Вінницького
торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-
економічного університету,
Orcid ID: 0000-0002-2335-2215
e-mail: stopchak_mv@ukr.net

ВІЙСЬКОВО-ФАХОВА ТА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ РОБОТА СЕРЕД ІНТЕРНОВАНИХ ВОЯКІВ АРМІЇ УНР В УКРАЇНСЬКІЙ ЗАРУБІЖНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

У статті проаналізовано історіографічний доробок українських зарубіжних істориків міжвоєнного періоду щодо діяльності урядових структур УНР з піднесення фахового та культурно-освітнього рівня українських інтернованих військовиків. Показано, що їх праці дали можливість значно глибше і всебічніше висвітлити проблему, яка досліджується. Разом з тим, значна частина цих праць була побудована на основі власних спогадів, при викладі матеріалу мали місце певні фактологічні помилки, неточності, суб'єктивізм в оцінках. Для більшості авторів була закрита можливість доступу до джерел, що зберігались у радянських архівах. Все це певною мірою знижувало якість підготовлених ними праць.

Ключові слова: *українська зарубіжна історіографія, історіографічний процес, українська військова еміграція, інтернована Армія УНР, військово-фахова та культурно-освітня робота.*

Постановка проблеми. Розглядаючи Армію УНР, інтерновану у польських та румунських таборах, як важливий, вирішальний чинник відновлення боротьби за державну незалежність України, Уряд УНР протягом 1921 р. здійснив низку заходів, спрямованих на збереження та реорганізацію українського війська. Реалізація цих заходів дозволила більш-менш унормувати його становище.

Разом з тим, Державний Центр УНР в екзилі добре розумів, що військова реорганізація Української армії є важливим, але не єдиним напрямком забезпечення її боєздатності. У надзвичайно важких умовах існування, що супроводжувались побутовою невлаштованістю, пригніченим психологічним станом, пов'язаним із гіркотою поразки, тугою за Батьківщиною і рідними, що залишились під більшовицькою владою, нагальним завданням поставало піднесення морального духу українського вояцтва. Адже лише свідомий, патріотично вихований громадянин-військовик Армії УНР міг до кінця витримати тяжкі умови таборного життя, не піддавшись відчаю та не втративши жаги до продовження боротьби за визволення рідної землі від більшовицького ярма.

Завдяки цілеспрямованій, подвижницькій праці Уряду УНР в неймовірно важких умовах інтернування зазначене завдання було виконане. Переважна більшість вояків Армії УНР пододала відчуття зневіри, відкинула облудні пропозиції більшовицької влади про повернення на окуповану нею Батьківщину, зберігши вірність присязі, прагнення до останнього боротися з ненависним ворогом.

Варто зазначити, що дослідження військово-фахової та культурно-освітньої роботи Державного центру УНР серед інтернованих українських вояків як складової історії інтернованого українського вояцтва, триває вже не одне десятиліття, особливо активізувавшись зі встановленням незалежності України. Створено низку різноманітних праць – монографій, статей, дисертацій. Усе це зумовлює необхідність їх історіографічного осмислення, особливо публікацій українських зарубіжних авторів, тим паче, що й до цього часу серед сучасних вітчизняних та зарубіжних фахівців є розходження у визначенні основних напрямків діяльності уряду УНР в екзилі з метою піднесення фахового та культурно-освітнього рівня українських інтернованих військовиків, оцінках її ефективності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній вітчизняній науці відсутні праці, які б комплексно аналізували науковий доробок українських зарубіжних істориків, присвячений зазначеній проблемі. Як правило, вітчизняні фахівці (О. Колянчук, М. Павленко, І. Срібняк, В. Футала та ін.) обмежуються у своїх дослідженнях короткими історіографічними сюжетами, у яких переважно констатують вузькість джерельної бази, переважно мемуарний характер праць українських зарубіжних авторів, суб'єктивізм при висвітленні досліджуваної проблеми. Як результат, історіографічний аналіз праць українських зарубіжних істориків, присвячених військово-фаховій та культурно-освітній роботі Державного центру УНР серед інтернованих вояків армії УНР в українській зарубіжній історіографії набув рис фрагментарності і незавершеності.

Мета дослідження. Недостатнє вивчення теми в сучасній вітчизняній історіографії й зумовило її вибір, як об'єкту наукового аналізу. Враховуючи багатогранність даної проблеми, автор поставив за мету проаналізувати міжвоєнну українську зарубіжну історіографію військово-фахової та культурно-освітньої роботи Уряду УНР в екзилі серед інтернованих вояків армії УНР, з'ясувати методологічні підходи зарубіжних дослідників до висвітлення цієї теми.

Виклад основного матеріалу. Окреслену проблему українські зарубіжні дослідники міжвоєнного періоду вивчали досить активно. Позбавлені ідеологічних пут, вони підготували низку публікацій, у яких знайшли своє висвітлення різноманітні аспекти зазначеної проблеми. Серед розмаїття цих праць одне з чільних місць посідає епістолярна спадщина Голови Директорії УНР та Головного Отамана С. Петлюри, значна частина якої припадає на шестирічний еміграційний період його діяльності. Це була своєрідна програма діяльності еміграції з метою збереження, реорганізації армії в умовах інтернування, підготовки її до продовження боротьби за державність України. Однією з ключових в цьому плані є праця С. Петлюри «Сучасна українська еміграція та її завдання» (1923 р.). Визначаючи завдання еміграції, автор наголошував, що опинившись через об'єктивні причини поза межами України, вона залишається органічною інтегральною частиною українського народу, що перебуває під чужою владою, і повинна продовжити боротьбу за українську державність. «Не марнотратним, не яловим повинно бути життя і перебування нашої еміграції поза межами Батьківщини, – писав С. Петлюра, – а повним глибокого змісту та позиточних наслідків для рідного краю» [1, 188].

На глибоке переконання С. Петлюри, у вирішенні цього завдання вирішальну роль повинен відіграти військовий чинник, і його праці засвідчують постійну увагу до проблем інтернованої української армії. Так, в листі від 7 грудня 1920 р. до Голови Ради Міністрів С. Петлюра вимагав вжити всіх заходів, аби зберегти єдність нашої армії, підтримати її фізично і морально здоровою. «При поверненні на батьківщину збережене військо буде являти собою кадри майбутньої нашої армії» [2, 323], – зазначав голова Директорії.

Праці С. Петлюри дають нам певну уяву й про його бачення шляхів зміцнення армії в еміграції, підготовки її до повернення в Україну як державної сили. Перш за все, він наголошує на необхідності більш тісного зв'язку між інтернованою Українською Армією і Державним Центром УНР. Головний Отаман вимагав від уряду УНР зробити «все, що він тільки в змозі зробити, пам'ятаючи, що це справа першочергової ваги і що наш моральний і державний обов'язок дати війську останню копітку державних ресурсів» [3, 375]. При цьому С. Петлюра звертає увагу на необхідність піднесення морального духу українських вояків, виховання їх свідомими тієї місії, яку на них покладає окупована

ворогом Батьківщина: «Робити з нашого вояка фанатика української державності, але свідомого, освіченого – ось що повинно бути завданням не лише Головної Команди нашої, але й цілого громадянства, яке в міру сил своїх згаданий команді повинно в цьому напрямку сприяти і допомагати» [4, 334]. Значну роль у виконанні цього завдання він відводив освіті. У зверненні до вояків-українців у квітні 1921 р. С. Петлюра наголошував, що потрібно повернутись до рідного краю освіченими, культурними, підготовленими до праці державного будівництва громадянами. «Муштруйтеся, – закликав він, – опануйте старшинські і під старшинські школи, курси і школи для неграмотних та школи і курси фахові» [2, 419].

Реалізація програмних настанов С. Петлюри здійснювалась в умовах партійного протистояння, яке мало місце серед української політичної еміграції. Його політичні опоненти М. Шаповал, С. Томашівський, В. Винниченко та ін. звинувачували Голову Директорії після підписання Варшавського договору 1920 р. у зраді, «нечуваних уступках в інтересах і престижі українського народу» [5, 22], через що більша частина Армії УНР опинилась у польських таборих. Своєрідною відповіддю їм стала праця О. Шульгина «Без території», що вийшла друком у 1934 р. Колишній міністр закордонних справ УНР заперечив звинувачення на адресу Головного Отамана. Саме С. Петлюра, підкреслює О. Шульгин, незважаючи на критику і тяжкі звинувачення, перейшовши з військом і урядом кордон, продовжив у еміграції важку боротьбу за відновлення української державності [6, 37].

Наявність низки публікацій критичної спрямованості щодо С. Петлюри значно ускладнювали розуміння тих значних зусиль, які прикладали він особисто, екзильний уряд для збереження інтернованої Армії УНР, її всебічної підготовки до подальшої боротьби за державну незалежність України. Тим не менш, вже у міжвоєнний період було надруковано чимало праць, у яких зазначена діяльність була висвітлена досить предметно і об'єктивно.

Перші публікації з'явилися ще у часи «таборового» періоду Армії УНР. Зокрема, у брошурі полковника Г. Чижевського «Коротка історія 3-ої Залізної дивізії. 1919 – 1. VI. 1922» (1922 р.) наведена цікава інформація про успіхи культурно-просвітницьких організацій дивізії під час її перебування у таборих для інтернованих у Каліші [24]. Заходи військового керівництва УНР з метою організації школи українських пластунів у таборі Щепійорно, подвижницьку навчально-виховну працю викладачів цього навчального закладу висвітлено у брошурі, що вийшла друком у 1923 р. [8].

Суттєво збільшується кількість надрукованих матеріалів, присвячених військово-фаховій та культурно-освітній діяльності українських таборитів у 30-і рр. ХХ ст. Перш за все, варто виділити публікації старшин Армії УНР Л. Бачинського, М. Битинського, В. Філоновича, А. Маруценка-Богдановського. Вони наводять конкретні факти, які свідчать про розмаїття форм та методів такої діяльності. Прибувши до табору Каліш, пише, зокрема, А. Маруценка-Богдановський, «було скликано командирів окремих частин і накреслено плян щоденного життя для козаків і старшин. Розпочалася інтенсивна праця по доучуванню старшин і козаків, закладалися вишколи, гуртки, школи для неграмотних, драматичні гуртки, хори і т.д.» [9, 217]. Глибокою за змістом та рівнем аналізу є праця командира 6-ї Січової стрілецької дивізії генерала М. Безручка [10]. Описуючи героїчний бойовий шлях вояків дивізії, він наголошує на великій ролі морально-політичного стану, патріотичного виховання у забезпеченні воєнних успіхів. Більш детально діяльність культурно-освітнього відділу 6-ї дивізії Армії УНР у таборі Олександрів-Куявський, де також перебувала і 4-а дивізія, висвітлює на сторінках неперіодичного журналу військово-політичної думки «Гуртуймося» сотник М. Битинський. Він зазначає, що в центрі уваги відділу була всебічна загальна освіта інтернованих українських вояків. Оскільки значна їх частина була малописьменною або зовсім неписьменною, у 4-й дивізії, зокрема, було створено нижчу (110 учнів) та вищу (63 учні) початкові школи. Нижчу школу закінчили всі учні, що дозволило повністю ліквідувати неписьменність серед українських козаків.

У статті М. Битинського висвітлено й інші напрямки діяльності культурно-освітнього відділу 6-ї дивізії. Один з них – забезпечення освітянського процесу літературою. Зусиллями відділу була створена бібліотека Громади старшин 6-ї дивізії, книжковий фонд якої містив

близько 1000 томів. Крім того, спільно з Київською дивізією була заснована книгозбірня, у якій нараховувалось більш як 1,5 тис. різних книжок. Автор зазначає, що частину необхідних навчальних видань співробітники відділу готували власними силами [11, 37].

Слід зазначити, що у 30-х рр. ХХ ст. було опубліковано значно менше матеріалів щодо військово-фахової та культурно-освітньої діяльності серед українських вояків у таборах Румунії. Переважно таку інформацію містять спогади полковника Г. Порохівського. Він, зокрема, звертає увагу на регулярну допомогу Місії УНР в Румунії у постачанні до таборів українських часописів і книжок, активну діяльність створеної у таборі культурно-освітньої управи. Завдяки цьому було відкрито курси грамоти для неписьменних таборитів, запроваджено курси загальної освіти, на яких, поряд з іншими предметами, пропонувалось вивчення (на вибір) однієї з трьох іноземних мов: румунської, французької або німецької.

Г. Порохівський перераховує й інші досягнення у царині культурно-освітньої діяльності серед інтернованих українських вояків у Румунії. Так, було засновано «Спілку художників». Створено літературний гурток, який пропагував твори видатних українських поетів та письменників; його силами було видано два номери табірної журналу «За ґратами». Значної популярності набув створений народний хор. Весною 1921 р. він дав два великих концерти, прибуток від яких було використано для заснування табірної магазину [12, 60].

У спогадах Г. Порохівського йдеться і про труднощі, які відчували працівники культурно-освітньої управи у здійсненні своєї діяльності в таборах Румунії. Серед них – відірваність Державного Центру УНР від армії, нестача викладачів з фахових дисциплін. Але при цьому відзначається, що попри всі негаразди, значна частина українських старшин завдяки отриманій у таборах освіті продовжили навчання у 1922 р. у Подєбрадській Академії у Чехословаччині [16, 62–68; 13, 74–85; 14, 77].

У 30-х рр. ХХ ст. починають з'являтися публікації, присвячені організації фахової освіти старшинського корпусу військ УНР, що перебували в польських таборах. У 1921 р. вона була пріоритетним напрямком діяльності Державного Центру УНР. Зокрема, увагу дослідників привертає діяльність фахової військової установи загальноармійського значення – Кам'янецької Піхотної Юнацької школи, реорганізованої за рішенням військового керівництва у липні 1921 р. у Державну Спільну Юнацьку школу. Її головним завданням була підготовка в короткі строки (до 6 місяців) для армії ґрунтовно підготовлених молодших старшин. Серед публікацій такого плану варто виділити статті В. Євтимовича, М. Мироновича, ін. авторів. Так, В. Євтимович, аналізуючи діяльність Юнацької школи, звертає увагу на той факт, що в тяжких умовах, у яких опинилась Українська Армія, не було можливості забезпечити функціонування окремих фахових військових юнацьких шкіл за всіма видами зброї. Тому керівництво школи організувало навчання таким чином, щоб дати молодій старшині таку всебічну підготовку, яка б дозволила їй в разі потреби нести службу й у інших родах військ. Крім того, наголошує автор, поряд з військово-фаховою підготовкою, викладацький склад школи приділяв значну увагу військово-патріотичному вихованню молодих фахівців, з тим, щоб армія отримала не тільки освічене, а й національно свідоме старшинство [15, 5]. Інший автор – В. Миронович, відзначаючи значний внесок Юнацької школи у підготовку кадрів молодих старшин для Армії УНР, констатує, що, здійснивши кілька випусків, вона у 1923 р. припинила існування через відсутність достатньої кількості слухачів [16, 5].

Забезпечення ефективної фахової освіти старшинського корпусу військ УНР потребувало теоретичної розробки принципів та системи такої освіти. Над цим завданням, на основі набутого досвіду, й почали працювати військові фахівці, що опинились в еміграції. Свідченням активної участі у розв'язанні даного завдання стали ґрунтовні праці О. Удовиченка, В. Петріва, В. Євтимовича, М. Омеляновича-Павленка, ін. авторів. Вони запропонували розробити чітку систему підготовки українського офіцерства. Проте, аналіз праць провідних фахівців української військової еміграції свідчить, що серед них не було єдності щодо шляхів розв'язання зазначеної проблеми. Зокрема, генерал В. Петрів вважав, що підготовку офіцерських кадрів потрібно здійснювати на спеціальних факультетах при університетах, що дозволить усупільнювати військові знання. На думку генерала, курс навчання мав складати півроку, за цей період слухачі мали отримати мінімальні теоретичні

знання та практичні навички, які були потрібні штабним старшинам [17, 58]. При цьому він на практиці намагався реалізувати свої пропозиції. Зокрема, генерал взявся складати програми з історії військового мистецтва, за якими мало здійснюватись викладання на пропонованих ним курсах, а також сам почав читати лекції на штабових курсах з кількох галузей знань. Серед них – «...будова і комплектування армії, проходження в ній служби, підготовка старшинського та підстаршинського складу, закони, які нормують життя армії, взаємовідношення козаків і старшин, взаємини армії і населення» [18, 5].

Категорично проти пропозиції генерала готувати військові кадри на військових курсах при університетах виступив підполковник В. Євтимович. У статті «Про вищу військову освіту» він писав, що ця система приведе до мілітаризації інтелігенції а це, в свою чергу, «...автоматично воєнне знання давало елементам анархічним, протидержавницьким, і тільки збільшувало їхню деструктивну силу». На його переконання, значно ефективніше з точки зору часу та матеріальних ресурсів, а також безпечніше готувати для армії висококваліфікованих фахівців у спеціальних високих військових школах, до яких вступали б «...люде за покликанням..., люде, виховані в дусі військовості, призначені до праці у війську та в умовах військового життя» [19, 24].

На важливості побудови ефективної системи підготовки військових кадрів для Армії УНР наголошував й генерал М. Омелянович-Павленко. Він пропонував спочатку розробити систему підготовки для вишколу старшин поточного навчання, який став би першим кроком до створення Української Центральної школи військової освіти. До складу її викладацького корпусу, на думку генерала, мали б увійти «наші військові фахівці, які перебрали на себе навчання поодиноких галузей військової науки». При цьому значну роль при творенні системи підготовки старшин він відводив військовим статутам. У вищезазначеній статті генерал наголошує, що «...статут внутрішній, дисциплінарний, залоговий на проходження служби, будуть основними предметами» [20, 4]. Водночас, генерал вважав, що для підготовки грамотного, всебічно розвинутого українського офіцера в навчальний процес повинні бути впроваджені й інші дисципліни, зокрема «...індивідуальне озброєння, теренознавство, елементарний муштровий вишкіл, фізична культура, загальні науки для поширення кругозору, основи військової педагогіки, військова історія» [20, 4–5].

Питанням підготовки офіцерських кадрів для Армії УНР приділяли увагу й інші військові діячі. Так, полковник Є. Коновалець, колишній очільник Січових Стрільців, розробив план підготовки старшин генеральної булави, щоб забезпечити ефективне функціонування Генштабу української армії. Він вважав, що підготовку старшин вищого командування потрібно здійснювати за кордоном, спираючись на «американську засаду позашкільної освіти» [21, 261]. При цій системі, зазначає автор, немає потреби збирати усіх спеціалістів-викладачів військової справи на одній місцевості, оскільки вони можуть працювати на місці свого перебування. Але в одній з держав, у якій буде здійснюватись така підготовка, потрібно створити адміністративний апарат, де буде перебувати керівник цього вишколу. Підготовка за цією системою мала проводитись шляхом функціонування невеликих за чисельністю вишкільних гуртків, але з добре підібраним контингентом слухачів. «Влучний підбір членів, – зазначав Є. Коновалець, – є основою організації та першою запорукою успішної праці» [22, 5].

Ідею Є. Коновальця про підготовку старшин генеральної булави за кордоном поділяв і сотник В. Фовицький, який при цьому наголошував, що надзвичайно дієвою є також підготовка генштабівців безпосередньо через їх «поступлення до чужих армій» [23, 436], де воно могли б на практиці реалізовувати отримані теоретичні знання.

Таким чином, аналіз військово-теоретичних розробок української військової еміграції засвідчив, що вона, незважаючи на розбіжності у підходах, досить уважно поставилася до фахової підготовки офіцерських кадрів Української Армії. Висловлені у працях військових теоретиків ідеї щодо такої підготовки послужили певним фундаментом для їх подальшого розвитку військовими фахівцями у повоєнний період.

Завершальним етапом у вивченні культурно-освітньої діяльності серед інтернаціонального українського вояцтва у Польщі в міжвоєнний період є монографія С. Наріжного «Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома Світовими війнами». Зазначений

проблемі присвячений повністю розділ III даної праці. Дослідник зокрема відзначив, що культурно-освітню працю в таборах здійснювали культурно-освітні відділи, які мали свої філії в менших частинах [24, 33]. Головним їх завданням, зазначає автор, була ліквідація неграмотності, піднесення загальноосвітнього рівня козаків і старшин та загальна та національна освіта тощо [9, 34]. Характерною особливістю праці С. Наріжного є те, що він показав специфіку здійснення культурно-освітньої праці у кожному з таборів для інтернованих – у Вадовицях, Олександрів-Куявському, Ланцуті, Каліші, Щепійорно [24, 35, 36, 39, 40, 42–47].

Значна увага С. Наріжним приділялась розвитку видавничої справи у таборах. У праці наведені назви конкретних видань, їх тематична спрямованість, способи видання таборових публікацій. Проте, автор не подав інформації про загальну кількість табірних видань у польських таборах для інтернованих.

Не обійшов С. Наріжний і проблему церковно-релігійного життя у таборах. Ним, зокрема, висвітлено діяльність Братства св. Покрови, заснованого у березні 1921 р. при 6-й Стрілецькій дивізії, що перебувала у таборі Олександрова-Куявського. У складі братства нараховувалось близько 200 членів. Ця діяльність включала в себе друк церковних службників українською мовою, молитов, календарів тощо. У праці С. Наріжного наведені назви близько десяти конкретних видань, надрукованих Братством у друкарні 6-ї дивізії. Автор наголосив на важливості заснування Братством у серпні 1921 р. свого неперіодичного органу – «Релігійно-Наукового Вісника», який став першим духовним православним журналом українською мовою [24, 42, 43, 46].

Відзначаючи колосальну працю, проведену С. Наріжним по збиранню, систематизації і узагальненню значного фактологічного матеріалу про культурно-освітню діяльність у таборах для інтернованого українського вояцтва, варто зазначити, що певні аспекти цієї проблеми не знайшли свого висвітлення у монографії. Поза увагою автора залишилась така діяльність у польських таборах в Пикуличах та Ченстохові, лише кількома реченнями вона означена щодо табору у Домб'є. У праці взагалі відсутня інформація щодо культурно-освітньої діяльності у таборах Румунії. Деякі сюжети надто стислі. Це, зокрема, стосується допомоги закордонних організацій у здійсненні культурно-освітньої роботи у таборах, діяльності таборових жіночих організацій, подвижницької праці таборових душпастирів.

Узагальнюючи, зазначимо, що в цілому праці зарубіжних істориків міжвоєнного періоду дозволили накопичити певну фактологічну базу, охарактеризувати основні напрямки здійснення військово-фахової та культурно-освітньої роботи Державного центру УНР серед інтернованих українських вояків. Разом з тим, через відсутність доступу до радянських архівів українські зарубіжні дослідники були змушені при викладі матеріалу спиратись на власні спогади, розповіді таборитів. Як наслідок, чимало підготовлених ними праць мали досить помітний мемуарний відтінок, містили низку неточностей, помилок, суперечливих тверджень. В результаті, попри чималі досягнення, військово-фахова та культурно-освітня робота серед українських інтернованих вояків не була розглянута українськими зарубіжними істориками міжвоєнного періоду як закінчена наукова проблема. Дослідницька робота над нею продовжилась у повоєнний період.

Список використаної літератури

1. Петлюра С. Сучасна українська еміграція та її завдання / С. Петлюра // Симон Петлюра. Вибрані твори та документи. – К. : Довіра, 1994. – 271 с.
2. Петлюра С. Статті, листи, документи / С. Петлюра – упоряд. В. Сергійчук. – К. : Вид-во імені Олени Теліги, 1999. – Т. 3. – 614 с.
3. Українська революція: документи. 1919–1921: Джерела до новітньої історії України / Упор. Т. Гунчак. – Нью-Йорк : УВАН, 1984. – Т. 1. – 474 с.
4. Петлюра С. Статті, листи, документи / С. Петлюра. – Нью-Йорк : Українська вільна академія наук у США, 1956. – Т. 1. – 480 с.
5. Шаповал М. Шлях визволення: суспільно-політичні нариси / М. Шаповал. – Прага; Берлін: Нова Україна, 1923. – 70 с.
6. Шульгин О. Без території: ідеологія та чин Уряду УНР на чужині / О. Шульгин. – Париж : Вид-во «Меч», 1934. – 251 с.

7. Чижевський Г. Коротка історія 3-ої Залізної дивізії. 1919 – 1. VI. 1922 / Г. Чижевський. – Каліш, 1922. – 56 с.
8. Школа Українських пластунів у таборі Щипіорно в Польщі. – Щипіорно, 1923. – 50 с.
9. Марущенко-Богдановський А. Матеріали до історії 1-го Лубенського імені запорізького полковника Максима Залізняка полку / А. Марущенко-Богдановський // За державність. – Варшава, б.р. – 36. 9. – С. 200–221.
10. Безручко М. Січові Стрільці у боротьбі за державність / М. Безручко // За державність. – 1930. – 36. 2. – С. 47–52; 36. 3. – С. 55–104.
11. Битинський М. Українське вояцтво на культурно-освітньому фронті / М. Битинський // Гуртуймося. – 1932. – Травень. – С. 35–42.
12. Порохівський Г. Українська військова еміграція в Румунії / Г. Порохівський // Табор. – 1930. – Кн. 13. – С. 57–68.
13. Порохівський Г. Українська військова еміграція в Румунії / Г. Порохівський // Табор. – 1930. – Кн. – 16. – С. 74–90.
14. Порохівський Г. Українська військова еміграція в Румунії / Г. Порохівський // Табор. – 1930. – Кн. 17. – С. 71–78.
15. Євтимович В. До історії Кам'янецької Спільної Юнацької школи / В. Євтимович // Літопис Червоної Калини. – 1936. – № 4. – С. 4–6.
16. Миронович М. Спільна військова юнацька школа (короткий історичний нарис) / М. Миронович // Літопис Червоної Калини. – 1936. – № 2. – С. 3–5.
17. Петрів В. Старшинський склад української демократичної армії / С. Петрів // Його ж. Військово-історичні праці. Листи / Упоряд. В. Сергійчук. – К., 2004. – 640 с.
18. Сергійчук В. Багнетом і пером у боротьбі за українську державу / В. Сергійчук // Всеволод Петрів. Військово-історичні праці. Листи. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2004. – С. 3–14.
19. Євтимович В. Про вищу військову освіту / В. Євтимович // Запорожець. Париж, 1938. – С. 24.
20. Омелянович-Павленко М. Демократизація Воєнної науки, як вислід технічних удосконалень масових армій / М. Омелянович-Павленко // Вояк. – 1935. – С. 4–5.
21. Коновалець Є. Військовий вишкіл / Є. Коновалець // Розбудова нації. – Прага, 1928. – Ч. 7–8 (липень-серпень). – С. 261–265.
22. Б. Л. Організація та праця гуртків військового спрямування / Л. Б. // Військовий вісник. – 1927. – Ч. 2. – С. 5–7.
23. Фовицький А. До питання військового вишколу / А. Фовицький // Розбудова нації. – 1928. – С. 436–437.
24. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома Світовими війнами / С. Наріжний. – Прага, 1942. – Ч. 1. – 372 с.

References

1. Petliura, S. (1994). Contemporary Ukrainian emigration and its tasks. *Simon Petliura. Selected works and documents*. Kyiv: Dovira (in Ukr.).
2. Petliura, S. (1999). *Articles, letters, documents*. In: V. Sergiychuk (Ed.). Kyiv: Elena Teliga Publishing House, 3 (in Ukr.).
3. *The Ukrainian Revolution: Documents. 1919–1921: Sources to the Recent History of Ukraine* (1984). T. Hunchak (Ed.). New York: UVAN, 1 (in Ukr.).
4. Petliura, S. (1956). *Articles, letters, documents*. New York: Ukrainian Free Academy of Sciences in the United States, 1 (in Ukr.).
5. Shapoval M. (1923). *The Way of Liberation: Socio-Political Essays*. Prague; Berlin: New Ukraine (in Ukr.).
6. Shulgin O. (1934). *Without Territory: Ideology and the Order of the UNR Government in a Foreign Country*. Paris: View of the Sword (in Ukr.).
7. Chizhevsky G. (1922). *A Brief History of the 3rd Iron Division. 1919 – 1st VI*. Kalish (in Ukr.).
8. *Ukrainian Plastun School in Shpiorno Camp in Poland (1923)*. Shpiorno (in Ukr.).
9. Maruschenko-Bogdanovsky, A. (without a year). Materials to the History of the 1st Lubensky Name of the Zaporozhye Colonel Maxim Zaliznyak Regiment. *Za derzhavnist (For statehood)*, 9, 200–221 (in Ukr.).
10. Bezruchko, M. (1930). Sich Shooters in the fight for statehood. *Za derzhavnist (For statehood)*, 2, 47–52; 3. 55–104 (in Ukr.).
11. Bytynskiy, M. (1932, May). Ukrainian Military on the Cultural and Educational Front. *Hurtuimosia*

- (*Gurtaymosya*), 35–42 (in Ukr.).
12. Porokhovskiy, G. (1930). Ukrainian military emigration in Romania. *Tabor (Tabor)*, 13 (in Ukr.).
 13. Porokhovskiy, G. (1930). Ukrainian military emigration in Romania. *Tabor (Tabor)*, 16 (in Ukr.).
 14. Porokhovskiy, G. (1930). Ukrainian military emigration in Romania. *Tabor (Tabor)*, 17 (in Ukr.).
 15. Yevtimovich, V. (1936). To the History of Kamyanets Joint Youth School. *Litopys Chervonoï Kalyny (Chronicle of Red Kalina)*, 4, 4–6 (in Ukr.).
 16. Mironovich, M. (1936). Joint Military Youth School (short historical sketch). *Litopys Chervonoï Kalyny (Chronicle of Red Kalina)*, 2, 3–5 (in Ukr.).
 17. Petrov, V. (2004). The officers' composition of the Ukrainian Democratic Army. *Military-historical works. Letters*. In: V. Sergiychuk (ed.). Kyiv (in Ukr.).
 18. Sergeyuk, V. (2004). Bagnet and a pen in the struggle for the Ukrainian state. *Vsevolod Petrov. Military history works. Letters*. Kyiv: Ukrainian Publishing Union (in Ukr.).
 19. Yevtimovich, V. (1938). On Higher Military Education. *Zaporozhets (Zaporozhets)*, 24 (in Ukr.).
 20. Omelyanovich-Pavlenko, M. (1935). Democratization of Military Science as an Outcome of Technical Improvements of Mass Armies. *Voiak. (Voyak)*, 4–5 (in Ukr.).
 21. Konovalets, E. (1928, July–August). Military Training. *Rozbudova natsii (Nation-building)*, 7–8, 261–265 (in Ukr.).
 22. B., L. (1927). Organization and work of military groups. *Viiskovyi visnyk (Military Bulletin)*, 2, 5-7 (in Ukr.).
 23. Fovitsky, A. (1928). On the issue of military training. *Rozbudova natsii (Building the Nation)*, 436–437 (in Ukr.).
 24. Narozhny, S. (1942). *Ukrainian emigration. Cultural work of Ukrainian emigration between the two world wars*. Prague, 1 (in Ukr.).

STOPCHAK Mykola, Doctor of Sciences (History), Professor of the Department of Law of Ukraine, Vinnytsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics, e-mail: stopchak_mv@ukr.net

MILITARY-PROFESSIONAL AND CULTURAL-EDUCATIONAL ACTIVITIES WITH THE UPR ARMY INTERNED SOLDIERS IN UKRAINIAN FOREIGN HISTORIOGRAPHY OF THE INTERWAR PERIOD

Abstract. Introduction. *In the face of a hybrid war against Ukraine, our county is forced to defend its national-state interests in various ways, including the military ones. Only highly educated, professionally trained patriotic oriented military personnel will be able to manage this. The accomplishing of this task is seemed to be probable in case the leaders of our country use the experience of military construction during the internment period of the UPR Army in the camps of the countries of Central Europe (1921–1924). After all, despite the loss of territory, the extremely difficult conditions of internment, the State Center of the UPR in emigration was able to keep from sputtering an important instrument of state formation – the 40 thousandth Ukrainian Army. It showed the ability to combine the professional training of military personnel with the education of their culturally educated people, patriots of their state. However, a comprehensive synthesis of this experience is impossible without a thorough study of the significant scientific heritage created by previous generations of historians, in particular Ukrainian foreign researchers. This fact causes a deeper analysis of the works of Ukrainian foreign authors on this issue.*

Purpose. *Taking into account the multifaceted nature of this problem, the author aimed to find out, on the basis of a comprehensive analysis of scientific works, the completeness and reliability of coverage in the interwar Ukrainian historiography of military, cultural and educational activities of the State Center of the UPR with the interned soldiers.*

Results. *The author investigated that Ukrainian foreign historians being free from ideological shackles, published some results that focused on various aspects of the problem identified in the article. The epistolary heritage of the Head of the UPR Directory S. Petliura is the most important among these works. It can be viewed as a program for immigrated soldiers aimed to preserve and reorganizing the army in internment.*

The first publications on the issue appeared in the time of the “camp” period of the UPR Army. The foreign historians continued to study the problem more actively in the 30's of the twentieth century. The problem was studied by L. Bachynskiy, M. Bytynskiy, V. Filonovych, A. Marushchenko-Bohdanovskiy, G. Porokhivskiy, and others. They operate with the specific facts that testify to the variety of forms and

methods of military, cultural and educational activities of the UPR State Center with Ukrainian soldiers who were interned in Polish and Romanian camps. The military and historical articles of O. Udovychenko, V. Petriv, V. Prokhoda, V. Yevtymovych, Omelianovich-Pavlenko, O. Shpylynskyi, S. Shramchenko, and Y. Naumenko are seemed to be very important for developing the emphasized for military doctrine of the UPR Army.

Originality. *The scientific novelty of this historiographic study is believed to be in the investigating the conceptual approaches and techniques used by Ukrainian foreign historians of the interwar period to reconstruct the military, cultural and educational activities of the State Center of the UPR with interns.*

Conclusion. *The author proved that the creative achievements of Ukrainian foreign historians of the interwar period gave an opportunity to cover the problem under study much more deeply. However, without access to the Soviet archives, foreign researchers wrote much of their work, relying mainly on their own memories. This led to certain factual errors, inaccuracies, subjectivity in assessments and conclusions, which reduced the quality of their work*

Keywords: *Ukrainian foreign historiography, historiography process, Ukrainian military emigration, internee Army of UNR, military-professional and cultural and educational work.*

Одержано редакцією 17.03.2020

Прийнято до публікації 19.05.2020

УДК 94(100)''1939/1945'':32(100)''2014/2020''

DOI: 10.31651/2076-5908-2020-1-66-79

НИКОЛАЄЦЬ Юрій Олексійович,
доктор історичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
відділу національних меншин
Інституту політичних та
етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса Національної Академії
наук України,
Orcid ID: 0000-0003-1986-9956
e-mail: Nikolaets-yu@ukr.net

ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА: ТРАНСФОРМАЦІЯ ІСТОРИЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ (2014–2020 рр.)

У статті висвітлена специфіка трансформації політики пам'яті в Україні в умовах сучасної російсько-української війни. Визначена роль формування пам'яті про Другу світову війну, політики декомунізації та деколонізації у російсько-українському протистоянні. Проаналізовано практику використання окремих символів Другої світової війни для дестабілізації ситуації в Україні. Визначено вплив міждержавних стосунків на спрямування політики пам'яті в Україні. Охарактеризовано регіональні відмінності сприйняття історії Другої світової війни.

Ключові слова: Друга світова війна, Україна, політика пам'яті, декомунізація, ідентичність.

Постановка проблеми. Державотворення являє собою комплексний довготривалий процес, спрямований на утворення та розбудову держави, який включає формування історичної політики. Відтоді, як історична пам'ять поряд із традицією почала осмислюватися як фундаментальна основа ідентифікаційних процесів, і у когнітивній, і у прагматичній сферах міцно утвердилося поняття «політика пам'яті». У сучасний період термін «політика пам'яті» у тій його смисловій іпостасі, що стосується державної сфери впливу, трансформувався у поняття «історична політика» [14, 109]. Науковці розрізняють «історичну політику» (діяльність державних еліт, спрямована на переписування історії і деформацію суспільної пам'яті) та «політику пам'яті» (осмислення умов співіснування різних пластів суспільної пам'яті та відповідних досвідів) [9]. Одне із найбільш виважених визначень «історичної політики» запропонував Г. Касьянов. Історична політика – це різновид політики, метою і змістом якої є цілеспрямоване конструювання та утилітарне